

УДК 811.161.2/.3'373.423-042.2

Д. В. Щербина*здобувач кафедри української мови
Криворізький державний педагогічний університет***ПОВНІ УКРАЇНСЬКО-БІЛОРУСЬКІ МІЖМОВНІ
ОМОНІМИ****FULL UKRAINIAN-BELARUSIAN INTERLANGUAGE
HOMONYMS**

У публікації розглянуто семантичні особливості міжмовних омонімів у близькоспоріднених мовах, проаналізовано семантичні відношення між українськими та білоруськими лексемами, охопленими повною міжмовною омонімією.

Ключові слова: омонімія, українсько-білоруські міжмовні омоніми, повна міжмовна омонімія.

The publication deals with the peculiarities of interlingual homonyms in closely related languages, analyzes the semantic relations between Ukrainian and Belarusian lexemes characterized by full (complete) interlingual homonymy.

Key words: homonymy, Ukrainian-Belarusian interlingual homonyms, full interlingual homonymy.

Проблема міжмовної омонімії досить різнопланова. Її системне й широке вивчення почалося 1928 року, коли побачила світ праця М. Кесслера та Ж. Дерокіньї, присвячена французько-англійським лексичним паралелям (автори назвали їх “фальшивими друзями перекладача”), хоч сам термін “міжмовні омоніми” з’явився у 50-х рр. ХХ ст. у М. Рильського, який одним із перших зауважив відповідники такого характеру в слов’янських мовах.

Наше бачення міжмовної омонімії ґрунтується на поєднанні принципу формальної тотожності з принципом формальної відповідності, що згідно з ним “лексему однієї мови можна вважати формально відповідною лексемі іншої мови, коли форма вираження (фонетична та/або графічна) цієї лексеми в одній мові відповідає формі, у якій її слід було б виразити в

іншій мові (у разі одиничного вживання в мовленні, транслітерації чи запозичення слова)” [4, с. 44].

Під повними міжмовними омонімами ми розуміємо різномовні слова, які збігаються формою усно, на письмі чи в межах регулярних відповідностей (фонетичних, графічних, орфографічних, акцентологічних, морфемно-словотвірних), наявних між порівнюваними мовними системами, і цілком різняться змістом.

Джерельною базою слугують 380 українсько-білоруських омонімічних опозицій, виявлених у процесі зіставлення семантичних структур лексем, узятих зі словника української мови в 11 томах [2] і тлумачного словника білоруської мови у 5 томах (6 книгах) [3].

Повні міжмовні омоніми можуть виникати внаслідок неоднакового семантичного розвитку етимологічно тотожних лексем, через випадковий збіг форми слів різного походження або під впливом внутрішньомовної омонімії.

Зазвичай у повних міжмовних омонімів, що з’явилися в результаті неоднакового семантичного розвитку від етимологічно тотожних слів, навіть за відсутності спільної частини в значеннях, зберігаються часом сліди колишнього семантичного зв’язку.

Українсько-білоруські гомогенні повні омоніми-дієслова мають головно однаковий характер дії або називають стан чи перехід з одного стану в інший: укр. *годува́ти* [недок.] ‘1) давати комусь їжу, корм; 2) утримувати когось; 3) [перен.] бути джерелом засобів до існування’ і біл. *гадава́ць* [недок.] ‘1) вирощувати, плекати кого- чи щонебудь; 2) запускати (волосся, нігті); 3) [перен.] бути основою розвитку, існування; 4) [перен.] плекати (думку, план тощо)’, укр. *виду́жати* [док.] ‘стати здоровим’ і біл. *выду́жаць* [док., розм.] ‘вистояти, витерпіти’.

Іменникові повні міжмовні омоніми можуть належати до однакових тематичних шарів (укр. *по́стілка* [ж.] ‘взький килим або шматок ряднини, постелений на підлогу’ і

біл. *но́сцілка* [ж.] ‘легке покривало’) або зберігати семантичну подібність на підставі однакових фізичних властивостей та характеристик: укр. *кра́ска* [ж., розм.] ‘1) фарба; 2) рум’янець’ і біл. *кра ска* [ж., розм.] ‘квітка’ (забарвлення).

Гомогенні повні омоніми-прикметники мають здебільшого схожий характер ознаки: укр. *бахма́тий* [розм.] ‘дуже широкий, мішкуватий (про одяг)’ і біл. *бахма́ты* ‘пишний, розложистий (про рослини)’.

Прислівники, утворені від міжмовних омонімів-прикметників ідентичними афіксами, також вступають у зв’язки міжмовної омонімії: укр. *бахма́то* і біл. *бахма́та*.

Серед повних міжмовних лексичних омонімів, що виникли в результаті випадкового збігу слів різного походження, можна виокремити три підгрупи:

1) міжмовні омоніми, що постали внаслідок історичних змін голосних: укр. *віск* [від псл. *voskъ*; ч.] ‘1) пластикна маса, яку виробляють бджоли для стільників; 2) близька до бджолиного воску маса мінерального або рослинного походження’ і біл. *віск* [пов’язане з *вишчаць* ‘вищати’; ч.] ‘виск, вереск’.

2) міжмовні омоніми, появу яких спричинив живий фонетичний процес у білоруській мові – акання: укр. *вадки́й* [від *ва́да*] ‘1) шкідливий для здоров’я; 2) нудний’ і біл. *ва́дкі* [від *вада́* ‘вода’] ‘який перебуває в стані рідини; рідкий’.

3) інші випадково виниклі міжмовні омоніми: укр. *мулкі́й* ‘покритий мулом’ і біл. *му́лкі* ‘який муляє, тисне; мулький’.

Особливий тип повних міжмовних омонімів становлять ті, що з’явилися під впливом внутрішньомовної омонімії. Наприклад, укр. *жир*¹ [ч.] ‘масляниста, нерозчинна у воді речовина, що входить до складу організму людини, тварини й рослини’, *жир*² [ч., карт., розм.] ‘трефа’ і біл. *жыр* [ч., розм.] ‘дія за значенням *жыраваць* – добувати їжу, пустуючи та гуляючи (про тварин, птахів і риб); жирування’ утворюють дві омонімічні пари: укр. *жир*¹ і біл. *жыр*, укр. *жир*² і біл. *жыр*.

Отже, розглянувши семантичні особливості повних українсько-білоруських міжмовних омонімів, ми з'ясували, що їх появі сприяє нерівномірний розвиток семантичних структур етимологічно тотожних лексем, випадковий збіг форми слів різного походження і внутрішньомовна омонімія.

Література

1. Етимологічний словник української мови: у 7-и т. / ред. кол.: О. Мельничук (гол.) та ін. Київ : Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
2. Словник української мови : в 11 т. / гол. ред. І. Білодід. Київ : Наукова думка, 1970–1980. URL : <http://sum.in.ua>.
3. Глумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5-и т. (6 кн.) / гал. рэд. К. Атраховіч. Мінск : БелСЭ, 1977–1984. URL : <https://www.skarnik.by>.
4. Хуцишвили С. Славянские межъязыковые омонимы: дис. ... канд. филол. наук. Тбилиси : Тбилисский гос. ун-т им. И. Джавахишвили, 2010. 169 с.
5. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / рэд. В. Мартынаў, Г. Цыхун. Мінск : Навука і тэхніка, Беларуская навука, 1978–2017. Т. 1–14.